

ЯЎРЭЙСКАЯ АДУКАЦЫЯ Ў КАНЦЫ XIX – ПАЧАТКУ XX СТ. (ДА ПЫТЫННЯ ПРАБЛЕМЫ)

Л.Л. Шкуцько, г. Мінск

Г.А. Шкуцько, г. Мінск

Па няпоўным дадзеным у канцы XIX ст. пісьменнасць сярод яўрэяў складала ад 50 % і больш у мужчын і ад 30% і вышэй у жанчын. Па перапісу 1897 г. працэнт пісьменных яўрэяў па Мінскай губерні складаў 51% сярод мужчын і 35% у жанчын. Па Віцебскай губерні гэты працэнт адпаведна быў 55,2% і 36%. Гэта можа сведчыць аб тым, што адукацыі ў яўрэйскім грамадстве надавалася вялікая ўвага. Кожны кагал павінен быў мець пачатковую школу, дзе дзяцей вучылі выключна закону веры і яўрэйскай грамаце. Пачатковую адукацыю ў першую чаргу можна было атрымаць у хедарах. У іх было абавязковым вывучэнне Торы, што давала будучым членам абшчыны магчымасць захоўваць і перадаваць яўрэйскія традыцыі. Тут таксама вучылі чытанню, пісьму і арыфметыцы. Займаліся ў хедарах з 6 – 7 гадовага ўзросту пад кіраўніцтвам меламедаў (настаўнікаў). Заняткі, як правіла, праходзілі ў прыватных школах ці прыватных хатах, або ўвогуле на кватэрах настаўнікаў. Меламедам мог быць толькі той яўрэй, які скончыў равінскае вучылішча або меў агульную сярэднюю ці вышэйшую адукацыю. Ліцэнзія на адукацыйную дзейнасць выдавалася Міністэрствам народнай асветы праз мясцовыя органы кіравання тэрмінам на 2 гады. Акрамя гэтага, кожны меламед павінен быў здаваць экзамен па рускай мове і плаціць у казну адпаведны грашовы падатак. Зразумела, што не кожны прэтэндуе на гэтае званне мог выканаць усе ўмовы, у першую чаргу здаць экзамен па рускай мове. Многія мелаеды ў гэтай сувязі працавалі практычна нелегальна. Частка настаўнікаў увогуле не мела дастатковай адукацыі, што ў значнай ступені паніжала якасць выкладання.

Па перапісу 1897 г. у Віцебскай губерні працавала каля 500 хедараў, Гродзенскай – 698, Мінскай – 977, Магілёўскай – 882, Віленскай – 641. У розныя

гады ў іх выкладала больш 3 тысяч меламедаў. Напрыклад, у Гродзенскай губерні – 808, Мінскай – 989, Віленскай – 641, Магілёўскай – 882 [1, с. 67]. У сярэдзіне 90-ых гадоў XIX ст. толькі ў Мінскай губерні выхаванцы хедараў складалі 66,3%, у Гродзенскай – 64% ад усяго кантынгенту дзяцей школьнага ўзросту [2, с. 77]. Увогуле па Віцебскай, Гродзенскай, Віленскай, Мінскай губерням навучалася каля 30 тыс. яўрэйскіх дзяцей [1, с. 67]. Адзін хедар, у сярэднім, прыходзіўся на 8 – 12 вучняў. Напярэдадні 1917 г. на тэрыторыі беларускіх губерняў існаваў 1171 хедар, дзе займалася больш 19 тыс. яўрэйскіх дзяцей.

У канцы XIX ст. пачалі адкрывацца так званыя рэфармаваныя хедары. Іх узнікненне было звязана з распаўсюджаннем ідэй сіянізму. Адным з першых у Расіі пачаў сваю дзейнасць у 1895 г. такі хедар у Пінску. У пачатку XX ст рэфармаваныя (узорныя) хедары пачалі працаваць у Бабруйску, Гомелі, Слоніме, Мінску і інш. гарадах. Пры некаторых з іх меліся рамесныя аддзяленні. Гэтыя хедары сталі пачаткам новага этапу ў яўрэйскай нацыянальнай адукацыі. У канцы XIX – пачатку XX стагодзя пачынаюць узнікаць жаночыя хедары, больш падобныя на пачатковыя школы. Тут акрамя яўрэйскіх прадметаў выкладаліся і абавязковыя. Працавалі яны ў Мінску (6), Бабруйску, Глуску (па 4) і іншых месцах па прынцыпу Талмуд-Торы [1, с. 67 - 68].

Трэба зазначыць, што хедары карысталіся вялікім аўтарытэтам у значнай часткі яўрэйскага насельніцтва і працягвалі сваю працу нават у гады савецкай улады, нягледзячы на Пастанову СНК БССР ад 26 мая 1922 г., якая забараняла дзейнасць хедараў, Талмуд-Тор, іешываў. Яны існавалі нелегальна ці поўлегальна да сярэдзіны 30-ых гадоў XX ст.

Пераважным тыпам традыцыйнай яўрэйскай школы з’яўляліся і Талмуд-Торы, якіх было няшмат. Па перапісу 1897 года ў Гродзенскай губерні іх было 12 (419 вучняў), у Мінскай – 18 (711 вучняў), у Магілёўскай – 12 (429 вучняў), у Віцебскай – 4 (218 вучняў) [1, с. 68].

Мінская Талмуд-Тора для хлопчыкаў з бяднейшых сем’яў з’яўлялася адной са старэйшых яўрэйскіх устаноў такога тыпу і магчыма пачала дзейнічаць з

пачатку XIX ст. Першыя гады яна працавала на аснове “Агульнага палажэння аб Талмуд-Торах”, а з сакавіка 1900 года атрымала асабістае “Палажэнне аб Мінскай Талмуд-Торы”. У 15 вучэбных групх установы (11 малодшых і 4 старэйшых) займалася ў сярэднім да 600 вучняў. Сістэма навучання была прадметнай. Кожны настаўнік выкладаў адзін прадмет, пераходзячы адпаведна з раскладам з групы ў групу. Агульныя прадметы вывучалі вучні толькі старэйшых класаў. Талмуд-Тора мела ўласны інтэрнат, дзе на поўным забеспячэнні знаходзілася 50 навучэнцаў, 32 вучні мелі бясплатнае харчаванне, частка атрымлівала бясплатна адзенне і абутак. Астатніх вучняў пастаянна забяспечваць харчам і адзеннем не маглі і па гэтай прычыне многія з іх былі вымушаны пакідаць вучобу і ўладковаўвацца на працу [2, с. 78].

Наступнай прыступкай у традыцыйнай яўрэйскай адукацыі былі іешывы. Яны падзяляліся на пачатковыя, сярэднія і вышэйшыя. У пачатковых займаліся хлопчыкі 10 – 15-гадовага ўзросту, у сярэдніх – 15 – 17-гадовыя, у вышэйшых, у асноўным, - ад 18 да 25 год. Навучанне тут было бясплатным. Яны ўтрымліваліся, у асноўным, за кошт ахвяраванняў яўрэйскіх абшчын і прыватных асоб. Заняткі праходзілі ў форме лекцый 2-3 разы на тыдзень. У некаторых іешывах выплочвалася стыпендыя ад 2 да 4 рублёў, а жанатым – 6-8 рублёў у месяц. Знакамітыя іешывы існавалі ў Мінску, Баранавічах, Гродне, Слуцку, Валожыне, Міры, Лунінцы, Століне, Радуні. Сусветную вядомасць набыла валожынская іешыва, якая была заснавана яшчэ ў 1803 годзе Х. Валожынскім. У другой палове XIX ст. тут навучылася 400 вучняў з усіх рэгіёнаў Расійскай імперыі, Аўстра – Венгрыі, Германіі, Англіі, Паўднёвай Амерыкі. Царскія ўлады тройчы спрабавалі закрыць установу, апошні раз у 1892 годзе, але праз некалькі год яна аднавіла сваю дзейнасць і працавала да 1942 года. Яе апошнія 64 навучэнцы былі растрэляны фашыстамі ў 1942 годзе.

У 1905 годзе пры фінансавай дапамозе ўраджэнца Піншчыны барона І. Я. Рэйнеса ў г. Лідзе была адкрыта памяркоўна рэфармаваная іешыва с тэрмінам навучання 6 год. Тут вывучалі Талмуд, іўрыт, агульныя прадметы ў аб’ёме

павятовых вучылішчаў. Увогуле, на беларускіх землях дзейнасць іешыў працягвалася да 1930 – 1940-ых гадоў [3, с. 474].

У канцы XIX ст. пашырыўся працэс станаўлення яўрэйскай прафесійнай адукацыі. Яе атрымлівалі ў рамесных вучылішчах, прыватных вучэбных майстэрнях, рамесных класах, з пачаткам XX ст. у тэхнічных, фінансавых, медыцынскіх вучэбных установах. Яны існавалі, у асноўным, за кошт ахвяраванняў, дабрачыннай дапамогі, у некаторых выпадках нават на сродкі бацькоў, ад грошай за прададзеныя вырабы. Вялікую дапамогу ім аказвала Мінскае таварыства дастаўкі бедным яўрэям сродкаў для навучання рамёствам, Віленскае таварыства дапамогі бедным яўрэям. У самым пачатку XX ст. яўрэйскіх прафесійных вучэбных устаноў у Віцебскай губерні налічвалася 6 (4 мужчынскія і 2 жаночыя), Мінскай таксама 6 (3 мужчынскія і 3 жаночыя), у Магілёўскай дзейнічала рамеснае вучылішча, цэнтральная фельдшарскай і павівальная школы. Тры прафесійныя вучылішчы працавалі ў Гродзенскай губерні. У самім горадзе Гродна меліся педагагічныя курсы для перападрыхтоўкі настаўнікаў, суботняя школа для рамеснікаў была адчыненна ў Віленскай губерні [4, с. 80]. Звычайна першыя два гады навучання прысвячаліся праграмным работам, з трэцяга пачыналі прымаць заказы [2, с. 79]. У тэхнічных вучылішчах маглі выкладаць толькі настаўнікі праваслаўнага паходжання. Са жніўня 1906 года ў Мінску пачала працу жаночая прафесійная школа з агульнаадукацыйным аддзяленнем. Тут было 4 класы, дзе вывучалі закон веры, рускую мову, гісторыю, геаграфія, маляванне і інш., а таксама кравецкае і белашвейнае рамёствы. У школе мелася “каса дапамогі” для бедных вучаніц [2, с. 80].

У некаторых выпадках рамесныя аддзяленні дзейнічалі пры яўрэйскіх агульнаадукацыйных установах. Так, у 1900 годзе ў Бабруйску было заснавана яўрэйскае аднакласнае народнае вучылішча з рамесным аддзяленнем, дзе побач з агульнымі прадметамі вывучаліся і спецыяльныя. Яго выпускнікі атрымлівалі званне падмайстра. Трэба зазначыць, што па розным прычынам, у першую чаргу з-за адсутнасці сродкаў у бацькоў, міграцыі, нежадання атрымліваць тую ці

іншую прафесію, ва ўсіх прафесійных навучальных установах быў даволі значны адсеў вучняў. Так, у 1894 годзе з Пінскага вучылішча выбыла 37,5 % вучняў, з Мінскага жаночага – 33 %. Віленскае тэхнічнае вучылішча с 1897 па 1903 гады са 162 навучэнцаў, поўны курс скончылі толькі 67. З Мінскай жаночай прафесійнай школы толькі ў 1906 годзе па прычынах беднасці, хвароб, дрэннай паспяховасці выбыла 27 вучаніц [2, с. 60]. Пэўны ўплыў мела і тое, што частка настаўнікаў спецыяльных прадметаў не заўсёды была гатова “да адпаведнага прафесійнага навучання” [2, с. 79]. З-за таго, што многія паступаючыя практычна былі непісьменнымі ці малапісьменнымі, шмат часу адводзілася навучанню грамаце і выкладанню агульных прадметаў, што памяншала колькасць гадзін на прафесійную падрыхтоўку.

Акрамя традыцыйных і прафесійных навучальных устаноў яўрэйскія дзеці наведвалі школы, вучылішчы, гімназіі, прагімназіі як дзяржаўнага, так і прыватнага характару. Па дадзеным на 1910 год толькі ў Мінскай губерні функцыянавала 13 казённых вучылішч і 33 прыватныя, адно рэальнае вучылішча. 2 прыватныя жаночыя прагімназіі, у якіх навучалася 15 тысяч яўрэйскіх дзяцей. У пачатку XX ст. у Магілёўскай губерні існавалі 1 жаночае і 1 рэальнае вучылішчы, 2 прыватныя жаночыя гімназіі, 1 прыватная жаночая прагімназія, 8 пачатковых вучылішч. У Гродзенскай губерні дзейнічала 15 казённых вучэбных устаноў, 24 прыватныя школы, дзе навучалася крыху больш 3 тысяч дзяцей.

З мэтай падрыхтоўкі настаўнікаў для яўрэйскіх школ ў Вільні працавала два равінскіх вучылішчы, якія былі заснаваны Міністэрствам народнай адукацыі. Усяго па перапісу 1897 года на тэрыторыі пяці беларускіх губерняў налічвалася 20 011 яўрэяў настаўнікаў (1 настаўнік на 124 вучні) [4, с. 80]. Такія дастаткова вялікія лічбы тлумачацца ў першую чаргу значнай колькасцю традыцыйных навучальных устаноў, высокай удзельнай вагой вандроўных меламедаў, якія, ў сваёй большасці, афіцыйна не былі зарэгістраваны, бо, як ужо зазначалася раней, не маглі здаць экзамен па рускай мове і выплаціць неабходны падатак.

З 90-х гадоў XIX ст., пры актыўным удзеле выпускніцы Бястужаўскіх курсаў

у Пецярбургу Д. І. Нейфах, у Мінску пачала працаваць яўрэйская жаночая гімназія. Праз некалькі год адчыніліся 3 жаночыя гімназіі, мужчынская рэальная гімназія Хайкіна, класічная гімназія, гандлёвая школа і інш. Ва ўсіх вучэбных установах працавалі, у асноўным, рускія выкладчыкі. Настаўнікі-яўрэі мелі права выкладаць фізіку, матэматыку, замежныя мовы і яўрэйскую гісторыю (замест Закона Божага). У дзяржаўных навучальных установах Мінска ім дазвалялася выкладаць яўрэйскім вучням Закон Божы. Выпускнікі яўрэйскіх гімназій дапускаліся да ўступных экзаменаў у ліку 10 % ва універсітэт, выключэнне было для тых, хто меў залаты медаль [5, с. 29].

Усяго, у першыя гады XX ст., у беларускіх губернях налічвалася 44 дзяржаўных і 84 рамесных яўрэйскіх школ, дзе адпаведна навучалася 4,7 тыс. і 10 тыс. дзяцей.

Паступова, з развіццём грамадства, яўрэйскае насельніцтва ўсё больш схілялася, дбаючы пра будучыню сваіх дзяцей, аддаваць іх на вучобу ў агульныя дзяржаўныя ўстановы адукацыі. У канцы 80-х гадоў XIX ст. у Віленскай навучальнай акрузе толькі ў гімназіях і рэальных вучылішчах навучалася больш за 1100 дзяцей яўрэяў [6, с. 302]. Значная ж частка, як і раней, прытрымлівалася традыцыйнай яўрэйскай адукацыі, якая прыносіла ў асяроддзе яўрэяў пісьменнасць, прывівала любоў да рэлігіі і нацыянальных традыцый.

Літаратура і крыніцы

1. Герасімава, І. Хедар / І. Герасімава // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. / рэдкал.: Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 1993 – 2003. – Т. VI, кн. II: Усвея – Яшын. – 2003. – 612 с.

2. Баранава, Ала. Да пытання аб гісторыі адукацыі яўрэяў у Беларусі ў XIX-XX стст. Беларусіка / Ала Баранава // Яўрэйская культура Беларусі і яе ўзаемадзеянне з беларускай і іншымі культурамі : матэрыялы Міжнар. навук. канф., Мінск, май 1994 г. / рэдактары : В. Рагатка, Г. Цыхун, З. Шыбека. – Мінск, 1995. – 381 с.

3. Шаблюк, В. Іешыва / В. Шаблюк // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. / рэдкал.: Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 1993 – 2003. – Т. III: Гімназіі - кандэнцыя. – 1996. – 523 с.

4. Функ, Ю.В. Евреи Беларуси в конце XIX – начале XX в. / Ю.В. Функ. – Минск: БелНИИДАД, 1998. – 106 с.

5. Скир, А.Я. Еврейская духовная культура Беларуси: историко-литературный очерк / А.Я. Скир. – Минск: Мастацкая літаратура, 1995. – 144 с.

6. Мазец, В.Г. Трансфармацыя сістэмы адукацыі яўрэяў на беларускіх землях у XIX ст. / В.Г. Мазец // Палітычныя, сацыяльна-эканамічныя і этнакультурныя працэсы на тэрыторыі Беларусі ў XIX – пачатку XX ст. да 150-годдзя скасавання прыгоннага права ў Расійскай імперыі: матэрыялы рэсп. навук.-тэар. канф., г. Мінск, 4 сакавіка 2011 г. / Бел. дзярж. пед. ун-т імя М. Танка; рэдкал. М.М. Забаўскі [і інш.]. – Мінск: БДПУ, 2011. – 662 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БДПУ